

Notitie

Opdrachtgever: H. de Vlieger, BAR-organisatie
Auteur: S.D. Elzerman, MSc
Betreft: Quick scan De Nes te Ridderkerk-Rijsoord
Projectnummer: 2109
Datum: 7 november 2019
Status: Definitief

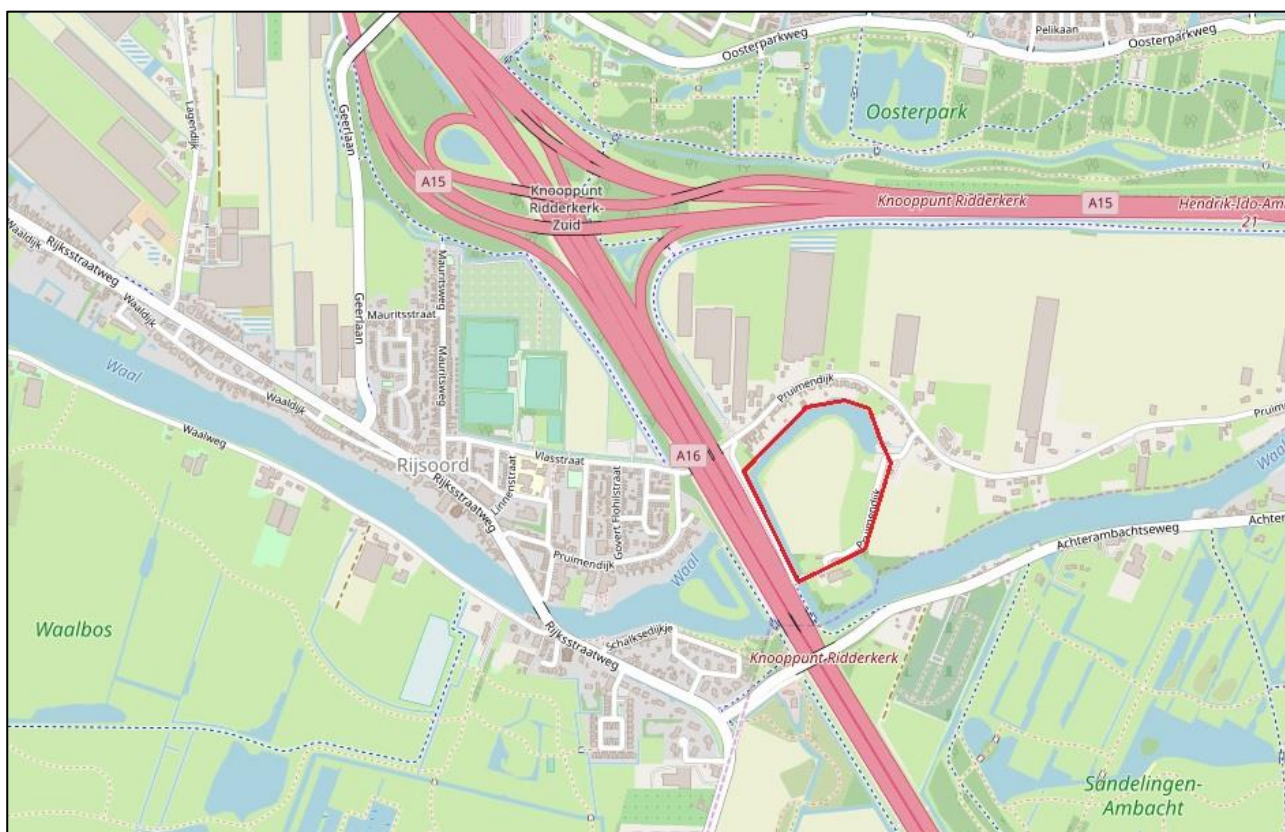

Bureau Stadsnatuur

bezoekadres:
Natuurhistorisch Museum Rotterdam
Westzeedijk 345
3015 AA Rotterdam
telefoon: 010 – 266 04 70
e-mail: info@bureaustadsnatuur.nl
www.bureaustadsnatuur.nl

Inleiding

Er ligt een plan voor de herinrichting van polder De Nes in de gemeente Ridderkerk (Figuur 1). Het voornemen is om het schiereiland betere ecologische en (extensieve) recreatieve kwaliteiten te geven. Voor deze ruimtelijke ontwikkeling dient het bestemmingsplan gewijzigd te worden. In dit kader is een quick scan van de Wet natuurbescherming uitgevoerd. De beschermde soorten flora en fauna zijn in kaart gebracht op basis van een verkennend ecologisch onderzoek (quick scan). Het doel van de quick scan is om te bepalen in hoeverre beschermde soorten aanwezig zijn of te verwachten zijn. Daarbij wordt gekeken wat de te verwachten effecten zijn op beschermde situaties. Daarnaast is een inschatting gemaakt van welke negatieve effecten op beschermde natuurgebieden en het NatuurNetwerk Nederland kunnen optreden. Ten derde, is getoetst of sprake is van verplichtingen ten aanzien van de bescherming van houtopstanden.

Figuur 1. De ligging van het plangebied bij Rijsoord is aangegeven met een rood kader (©OpenStreetMap-auteurs 2019).

Methodiek

De flora en fauna quick scan richt zich op de drie hoofdstukken van de Wet natuurbescherming: soortenbescherming, gebiedsbescherming en bescherming houtopstanden.

De quick scan richt zich op de strikt beschermde soorten van de Wet natuurbescherming. Dit zijn de soorten die beschermd worden op basis van de Europese Habitatrichtlijn, Vogelrichtlijn en vogels met jaarrond beschermde nest of vaste verblijfplaats (Ministerie van LNV 2009). Toetsing vond plaats op basis van de Verordening uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland (d.d. 9 november 2016). Er is een algemene vrijstelling van toepassing voor een aantal landelijk beschermde soorten (Art. 3.10), bij bestendig beheer of onderhoud en de ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden. Derhalve komen in de volgende tekst de betreffende soorten (o.a. Bruine kikker *Rana temporaria*, Egel *Erinaceus europaeus* en Konijn *Oryctolagus cuniculus*) niet aan bod. Vanzelfsprekend geldt voor deze soorten wel de Zorgplicht.

In het kader van de soortenbescherming is een veldinventarisatie in combinatie met een bureauonderzoek uitgevoerd. Het (potentiële) voorkomen van een beschermde plant- of diersoort is hierbij zoveel mogelijk in kaart gebracht. Middels een bureauonderzoek zijn actuele verspreidingsgegevens van beschermde soorten verzameld (o.a. RAVON 2019; FLORON 2019; Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018). Dit levert een lijst met beschermde soorten op die in de omgeving voorkomen. Dit is verijnd met de gegevens van de Natuurwaardenkaart van de BAR-organisatie (Elzerman 2015 *met aanvullingen 2016-2018*). De Natuurwaardenkaart vormt een database waarin alle bekende locaties van beschermde soorten vermeld staan. De gemeenten zijn niet vlakdekkend geïnventariseerd, maar het geeft wel inzicht in de aandachtslocaties.

Vervolgens is met een veldinventarisatie op 17 juli 2019 het plangebied onderzocht, waarbij gekeken is naar de (mogelijk) aanwezige beschermde soorten en de functie die het gebied kan vervullen voor deze soorten. De weersomstandigheden waren voldoende gunstig om een gedegen beeld van de situatie te krijgen (Bewolgingsgraad 1/8, 23°C, 1Bft. var.).

In veel gevallen kan door een quick scan de aanwezigheid van een beschermde soort worden vastgesteld of uitgesloten. Het kan echter voorkomen dat vervolgonderzoek nodig is om het voorkomen van een beschermde plant of diersoort te kunnen bepalen. Een quick scan kan in principe op elk moment van het jaar worden uitgevoerd en is gericht op alle beschermde soortgroepen. Vervolgonderzoek moet worden afgestemd op de periode van het jaar dat de beschermde soort(groep) actief is. De trefkans op een bepaalde soort is dan het grootst, waardoor het onderzoek effectief kan worden uitgevoerd. De juiste periode is afhankelijk van de te onderzoeken soort(groep)(en).

In het kader van de gebiedsbescherming (Art. 2.1-2.11 uit Wnb) is een bureaustudie uitgevoerd. Hierbij wordt een analyse gemaakt van de te verwachten externe effecten die optreden als gevolg van de werkzaamheden, de nieuwe inrichting van het terrein en het toekomstige gebruik van het plangebied. De analyse richt zich op effecten op beschermde natuurgebieden van het Europese netwerk Natura 2000 en het NatuurNetwerk Nederland (voormalige Ecologische Hoofdstructuur). Wanneer wezenlijke effecten te verwachten zijn dan kan dit aanleiding vormen tot vervolgonderzoek, zoals het berekenen van de stikstofdepositie (in relatie tot de Programmatische Aanpak Stikstof).

De bescherming van bossen, bomenlanen en monumentale bomen buiten de bebouwde kom is geregeld in Art. 4.1-4.7 uit de Wnb. Binnen de quick scan wordt getoetst of het kappen van bomen in het plangebied leidt tot een overtreding van deze regelgeving. Als dat het geval is dan moet een Omgevingsvergunning worden aangevraagd. Voor bomen binnen de bebouwde kom kan een gemeente zelf bepalen of hier voorwaarden aan het kappen verbonden zijn. Mogelijk is in sommige situaties een kapvergunning nodig.

Beschrijving plangebied en ruimtelijke ontwikkeling

Het plangebied betreft een agrarisch perceel dat ingeklemd ligt tussen de lintbebouwing van de Pruimendijk, snelweg A16 en voormalige rivieraftakking Het Waaltje (Figuur 1). In de kleine polder, die als een schiereiland aan de oostkant verbonden is met een toegangsweg naar de Pruimendijk, werd ten tijde van de quick wintertarwe verbouwd (Figuur 3). Langs de noordrand van het perceel is een strook ruigte met braamstruweel en een brede rietkraag langs het water. Ten oosten van de akker ligt een paardenwei. Binnen het plangebied is geen bebouwing aanwezig.

Figuur 2. Overzicht van het plangebied vanuit westelijke richting. Rechts in beeld de bomen bij het naastgelegen Zorgcentrum De Nes.

Figuur 3. Het plangebied werd ten tijde van de quick scan gebruikt voor de teelt van wintertarwe.

Het plan is om het gebied recreatief te ontsluiten (Figuur 4). De openheid van het agrarische perceel blijft behouden door het terrein grotendeels als een bloemrijk grasland met enkele bosschages in te richten. Langs de oevers blijft een afscherming naar de waterkant grotendeels behouden door bosplantsoen. Een pad van half verharding maakt het voor wandelaars mogelijk om het gebied te bezoeken. Via een nieuwe wandelbrug aan de westzijde kunnen bezoekers het gebied in. De bestaande watergang tussen de huidige akker en paardenwei wordt verbreed en krijgt natuurvriendelijke oevers.

De planning is om het ontwerp eind 2019 definitief vast te stellen. De uitvoering start naar verwachting medio 2020.

Figuur 4. Impressie van de nieuwe inrichting van het plangebied De Nes (versie juli 2019).

Resultaten

Soortenbescherming

Vogels

Het veldbezoek is uitgevoerd in een periode dat voor een aantal soorten het broedseizoen ten einde liep. Voor deze soorten is op basis van het biotoop een inschatting gemaakt van het potentiële gebiedsgebruik.

Van een selectie aan soorten is de nestplaats jaarrond beschermd (Ministerie van LNV 2009). Deze soorten maken allen gebruik van bomen of gebouwen als nestgelegenheid. De bomen in het plangebied hebben onvoldoende omvang en/of dekking om nestgelegenheid te bieden aan jaarrond beschermde vogels. Het gaat bijvoorbeeld om nesten van Buizerd *Buteo buteo*, Boomvalk *Falco subbuteo* en Ransuil *Asio otus*. Op basis van de Natuurwaardenkaart is geen nestplaats van een jaarrond beschermde soort bekend in het plangebied (Elzerman 2015 met aanvullingen uit 2016-2018). De dichtstbijzijnde jaarrond beschermde nestplaatsen, die bekend zijn uit de Natuurwaardenkaart, zijn van Buizerds langs de A15 en een Ransuil in de woonwijk Oostendam. De herinrichting van het plangebied heeft geen effect op deze nestplaatsen.

Tijdens het veldbezoek zijn geen jaarrond beschermde soorten waargenomen. Er waren wel enkele andere vogelsoorten aanwezig, die broedgerag vertoonden. Een Zwartkop *Sylvia articapilla* en Tuinfluiter *Sylvia borin* zaten te zingen in het struweel langs de noordrand van het plangebied (Figuur 5). Beide zangvogels zijn

typische broeders van doornstruweel. Het is zeer waarschijnlijk dat beide vogelsoorten in het braamstruweel broeden. Een paartje Meerkoeten *Fulica atra* zwom met jongen bij de rietkraag langs het Waaltje. Het nest bevond zich ergens in de rietkraag. Buiten de waargenomen soorten zijn onder andere Fuut *Podiceps cristatus*, Kleine karekiet *Acrocephalus scirpaceus*, Heggenmus *Prunella modularis*, Winterkoning *Troglodytes troglodytes*, Merel *Turdus merula* en Rietgors *Emberiza schoeniclus* te verwachten als broedvogels van de rietkraag en het struweel. De akker zelf is voor weinig vogels aantrekkelijk om te broeden vanwege de monotone inrichting en bewerkingen die gedurende het broedseizoen plaatsvinden. Het is niet geheel uitgesloten dat Fazant *Phasianus colchicus* en Gele kwikstaart *Motacilla flava* op de akker broeden. Beide soorten zijn echter niet waargenomen.

Alle nesten en broedende vogels van inheemse soorten in Nederland zijn beschermd gedurende de broedtijd (Art. 3.1).

Figuur 5. Langs de noordrand van het plangebied is een natuurlijke begroeiing van struweel en riet.

Figuur 6. Overzicht van de paardenwei ten oosten van het plangebied. De sloot links in beeld wordt verbreed volgens de plannen.

Zoogdieren

De akker is voor weinig zoogdieren aantrekkelijk. De zoogdieren van de Habitatrichtlijn (Bijlage 1) kunnen grotendeels worden uitgesloten op basis van het biotoop. Alleen vleermuizen kunnen in het plangebied aangetroffen worden. Alle soorten vleermuizen zijn strikt beschermd. Niet alleen de dieren zelf, maar ook enkele gebiedsfuncties zijn strikt beschermd door de Wet natuurbescherming. Het gaat hierbij om verblijfplaatsen, vaste vliegroutes en essentiële foerageergebieden.

Afhankelijk van de tijd van het jaar en de soort maken vleermuizen gebruik van gebouwen en bomen als verblijfplaatsen (Limpens *et al.* 1997). In het plangebied is geen bebouwing, maar zijn wel bomen aanwezig. De bomen hebben een beperkte stamomtrek, waardoor holtes ontbreken, en staan grotendeels te midden van struweel, waardoor een groot deel van de stam bedekt is. Er zijn geen bomen geschikt geacht voor een verblijfplaats.

Vleermuizen gebruiken soms vaste vliegroutes om zich te verplaatsen van verblijfplaats naar foerageergebied. Opgaande landschapselementen, zoals bomenrijen of gebouwen, en rechtlijnige structuren, zoals watergangen of dijken, kunnen hierbij een begeleidende functie hebben (Limpens *et al.* 1989). Op basis van afwezigheid van dergelijke landschapsstructuren binnen het plangebied kan een vaste vliegroute worden uitgesloten.

In de huidige situatie kunnen vleermuizen het plangebied gebruiken om te foerageren. Vooral de oevers van het Waaltje zijn aantrekkelijk. De toekomstige inrichting vormt een sterke verbetering ten opzichte van de huidige inrichting. Er komt meer afwisseling in beplanting, variatie in open grasland en bosschages en meer bloeiende planten. Hierdoor worden meer insecten aangetrokken dan bij het huidige graanveld. Het voedselaanbod voor de vleermuizen zal toenemen en de herinrichting heeft hierdoor juist een positief effect op de foerageermogelijkheden.

Tijdens het veldbezoek is op de paardenwei een Konijn waargenomen. Het Konijn valt onder de bescherming van Art. 3.10 'Nationaal beschermde soorten' en is opgenomen op de vrijstellingslijst van de provincie Zuid-Holland (Provinciale Staten van Zuid-Holland 2016). Dit betekent dat wanneer de ruimtelijke ontwikkeling geen negatief effect heeft op de staat van instandhouding van de soort alleen de Zorgplicht in acht genomen dient te worden. Haas *Lepus europaeus* en Veldmuis *Microtus arvalis* zijn andere zoogdieren uit deze categorie die binnen het plangebied te verwachten zijn. De ruimtelijke ontwikkeling van het plangebied heeft geen negatief effect op de staat van instandhouding van deze soort. De herinrichting zal eerder juist een positief effect op deze soorten hebben, vanwege een meer natuurlijke inrichting van het terrein.

Vaatplanten

Het plangebied bestaat grotendeels uit akkerland met wintertarwe (Figuur 3). Het tarweperceel is niet betreden, maar op enkele 'onkruiden' na zijn hier geen andere plantensoorten te verwachten. De teelt was intensief en productiegericht. Alleen langs de noordrand van het perceel waren wilde planten aanwezig. Een strook van enkele meters breed struweel (voornamelijk braam *Rubus spec.* met wilgen *Salix spec.*) en enkele solitaire bomen vormt de enige 'wilde natuur' (Figuur 5). Twee Gewone essen *Fraxinus excelsior* in de noordwesthoek van het terrein hadden waarschijnlijk te lijden van essentaksterfte. Langs de oever van het Waaltje is een rietkraag, die vooral langs de noordrand breed is (Figuur 7). De preceelsloot aan de oostzijde van de akker bevatte weinig water. Het was geheel begroeid met Riet *Phragmites australis* en kroos. De paardenwei bestaat uit geheel kort gegraasd gras. Hier en der stond nog een bloeiende Jakobskruid *Jacobaea vulgaris*, Grote brandnetel *Urtica dioica*, uitgebloeide Veldzuring *Rumex acetosa* (Figuur 6). In de noordwesthoek van de paardenwei staat een klein opslagbosje van wilgen. Het was onduidelijk of dit binnen de begrenzing van het plangebied valt.

Figuur 7. De huidige oever van het Waaltje kent een rijke natuurlijke vegetatie.

Overige soorten

Het enige open water in het plangebied bevindt zich langs de randen. Het Waaltje stroomt aan de noord- en westzijde van het plangebied. Aan de zuidkant is een inham van het Waaltje dat tot de toegangsweg naar het zorgcentrum reikt. De watergang langs de oostrand van de akker vormt een scheiding met de paardenwei. Dit is een smalle sloot, waar tijdens het veldbezoek nauwelijks water in stond (Figuur 6). Langs de oevers van het Waaltje en in de sloot langs de paardenwei leven algemene amfibieën, zoals groene kikker *Pelophylax esculentus ssp.* en Gewone pad *Bufo bufo*. De herinrichting van het plangebied heeft direct effect op de oeverzone. De diepere delen van het Waaltje vallen buiten de aanpassing. Een verbreding van de sloot langs de oostrand met flauw aflopende oevers is van toegevoegde waarde voor amfibieën (Figuur 6). Vissen kunnen hier ook van profiteren als de sloot in verbinding met het Waaltje komt te staan. Bij de werkzaamheden dient wel de Zorgplicht in acht genomen te worden ten aanzien van deze dieren.

Op basis van de verspreidingsgegevens en/of biotoop kunnen de strikt beschermde soorten van de overige soortgroepen redelijkerwijs worden uitgesloten.

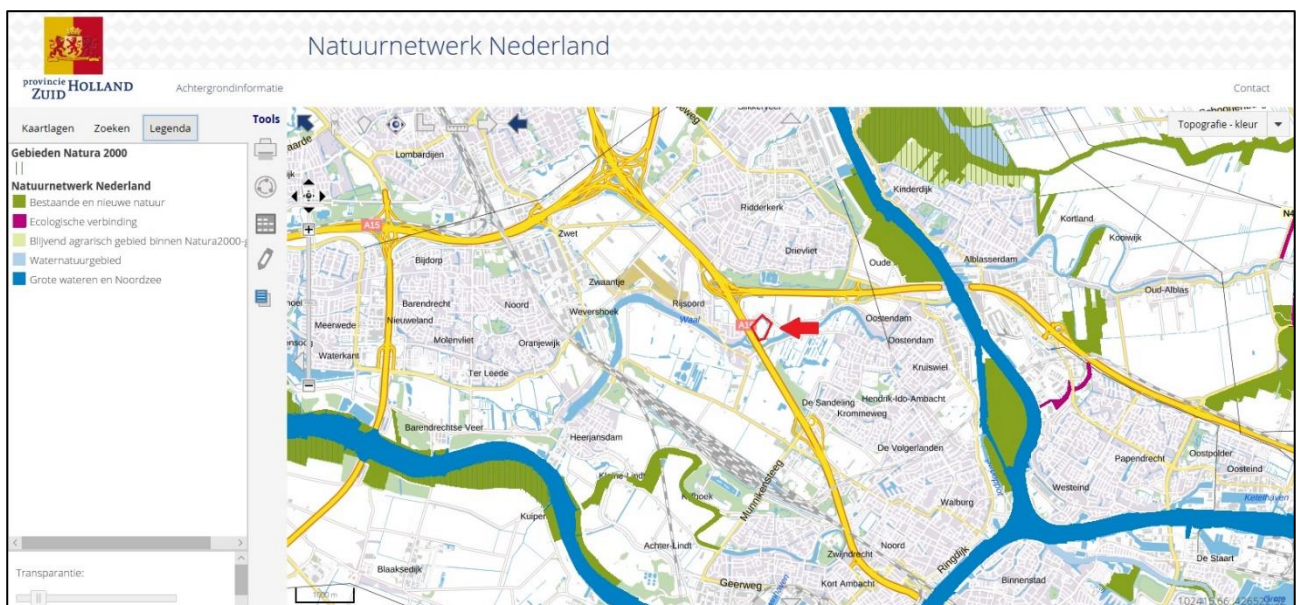
Gebiedsbescherming

Ten noordwesten van het plangebied ligt het Natura 2000-gebied Boezems Kinderdijk (Figuur 8). Dit is het dichtstbijzijnde beschermde natuurgebied op een afstand van meer dan 3,8 kilometer. Ten zuiden van het plangebied bevindt zich nog een ander Natura 2000-gebied, te weten Oude Maas. De afstand tot dit natuurgebied is echter nog groter (ca. 4,2 kilometer). De inrichting en het toekomstig gebruik van het plangebied hebben een natuurlijk en extensief recreatief karakter. Ten opzichte van het huidige gebruik voegt het natuurwaarde toe aan het gebied. Gezien de grote afstand tot de Natura 2000-gebieden, de toekomstige inrichting van het terrein en het gebruik kunnen negatieve effecten op instandhoudingsdoelstellingen van het beschermde natuurgebied redelijkerwijs uitgesloten worden.

De projectontwikkeling heeft geen direct effect op het NatuurNetwerk Nederland (NNN). Het onttrekt geen terrein aan het natuurnetwerk. De kortste afstand van het plangebied tot een onderdeel van het NNN zijn de Crezéepolder op circa 2,4 kilometer ten noordoosten en Natuureiland Sophiapolder ca. 3,8 kilometer ten oosten van De Nes (Figuur 8). Voor deze onderdelen van het NNN geldt dezelfde redenering als voor de te verwachten effecten op Natura 2000-gebied. Een wezenlijk negatief effect op het NNN kan worden uitgesloten.

Beschermde houtopstanden

De enkele bomen binnen het plangebied vallen niet binnen de definitie van beschermde houtopstand zoals deze in de Wet natuurbescherming wordt benoemd. De bomen vallen binnen de bebouwkom-grens (Gemeente Ridderkerk 2018). Hierdoor vallen de bomen onder afdeling 3 van de APV van de gemeente Ridderkerk. Op de Groene Kaart staan de bomen niet aangegeven als vergunningplichtig. Ongeacht het feit of de bomen gekapt worden zijn ten aanzien van de beschermde houtopstanden geen aandachtspunten.

Figuur 8. Ligging van het plangebied (rode kader) ten opzichte van Natura 2000-gebieden (groen gestreept) Natuurnetwerk Nederland (groene en paarse vlakken).

Conclusies

Voor de herinrichting van De Nes bij Ridderkerk-Rijsoord (Figuur 1), provincie Zuid-Holland, is een quick scan uitgevoerd in het kader van de Wet natuurbescherming. In de huidige situatie is het plangebied in gebruik als akker (Figuur 2). Het plan is om het perceel om te vormen tot een natuurrecreatiegebied. Het voorlopige ontwerp (versie juli 2019) bestaat uit een bloemrijk grasland met verspreid enkele bosschages, een paddenpoel en watergang met natuurvriendelijke oevers (Figuur 4). Langs de oever van het Waaltje blijft opgaande begroeiing met een rietkraag. In het gebied wordt een wandelpad aangelegd.

Voor deze ruimtelijke ontwikkeling is onderzocht in hoeverre conflicten kunnen optreden met de Wet natuurbescherming. De quick scan heeft betrekking op de drie onderdelen van natuurbescherming: soorten, natuurgebieden (Natura 2000 en NatuurNetwerk Nederland) en houtopstanden. Hieronder worden de bevindingen samengevat:

Soortenbescherming

Vogels

Tijdens het veldbezoek zijn geen vogels, waarvan het nest en vaste verblijfplaats jaarrond beschermd is, waargenomen. De bomen in het plangebied zijn ongeschikt voor nestgelegenheid voor een jaarrond beschermde roofvogel of uil. Binnen het plangebied zijn geen gebouwen aanwezig. De akker is voor weinig vogels interessant. Het struweel met de rietkraag langs het Waaltje biedt wel broedgelegenheid aan diverse soorten zang- en watervogels (Figuur 5). Nesten en broedende individuen van alle inheemse vogelsoorten zijn gedurende de broedtijd beschermd (Art. 3.1). Bij het verwijderen of snoeien van bomen en struiken moet hiermee rekening gehouden worden.

Zoogdieren

De meeste strikt beschermde zoogdieren konden op basis van biotoop worden uitgesloten. Op een graanakker is voor de meeste zoogdieren weinig te vinden. Vleermuizen kunnen het plangebied gebruiken als foerageergebied, maar de nieuwe inrichting maken de omstandigheden alleen maar beter. De doelstelling om een meer gevarieerde inrichting met bloeiende planten te realiseren is ten gunste van insecten. Dit vergroot het voedselaanbod voor vleermuizen. De bomen in het plangebied zijn ongeschikt voor een verblijfplaats en een vaste vliegroute kan worden uitgesloten doordat lijnvormige landschapselementen op het terrein ontbreken. Tijdens het veldbezoek is de Konijn waargenomen. Voor enkele andere algemeen voorkomende zoogdieren, waaronder Haas en Veldmuis, is het plangebied ook geschikt. Met name onder het struweel aan de noordrand van de akker kunnen deze zoogdieren schuilen. Ze vallen onder de bescherming van Artikel 3.10 'Overige soorten'. Deze zoogdieren vallen onder de vrijstelling van de provincie Zuid-Holland. Voor deze soorten is geen ontheffing nodig, maar dient wel de Zorgplicht in acht genomen te worden.

Vaatplanten

Op de akker groeiden nauwelijks wilde planten. Alleen langs de noordrand is een strook van enkele meters breed met riet, braamstruweel, wilgen en enkele solitaire loofbomen. De omstandigheden zijn ongeschikt voor beschermde planten.

Overige soorten

De herinrichting van het plangebied heeft geen direct effect op de vissen in het Waaltje. Het verbreden van de sloot tussen de akker en de paardenwei (Figuur 6) en de nieuwe paddenpoel kan het leefgebied van diverse soorten vissen vergroten indien de sloot in verbinding komt te staan met het Waaltje. De oeverzone vormt leefgebied voor amfibieën, die vallen onder art. 3.10. Bij de werkzaamheden moet voorkomen dat deze dieren getroffen worden. In de toekomstige situatie wordt het plangebied aantrekkelijker door de verbreding van de oostelijke perceelsloot met natuurvriendelijke oevers.

De overige soorten kunnen redelijkerwijs worden uitgesloten vanwege een gebrek aan geschikt biotoop en/of op basis van de landelijke verspreiding.

Gebiedsbescherming

De afstand tot de dichtstbijzijnde Natura 2000-gebieden (Boezems Kinderdijk en Oude Maas) is dermate groot dat een negatief effect op deze natuurgebieden redelijkerwijs kan worden uitgesloten (Figuur 8). Bovendien is de nieuwe inrichting gericht op het vergroten van de natuurwaarden. Hetzelfde geldt voor het NatuurNetwerk Nederland, waarvan de Crezéepolder en Natuureiland Sophiapolder de dichtstbijzijnde onderdelen zijn. Een wezenlijk negatief effect op de natuurwaarden of verbindende functie van het netwerk kan worden uitgesloten.

Houtopstanden

In het plangebied is een beperkt aantal bomen aanwezig. Het plangebied valt binnen de 'bebouwde komgrens houtopstanden' (Groene Kaart gemeente Ridderkerk 2018), waardoor niet art. 4.1 van de Wet natuurbescherming van toepassing is op dat gebied, maar afdeling 3 van de APV van de gemeente Ridderkerk. Voor het kappen van de bomen in het plangebied De Nes is geen omgevingsvergunning nodig, omdat het gebied/de bomen niet staan aangegeven op de Groene Kaart van de gemeente.

Algemeen

Het inrichtingsplan voor De Nes maakt het gebied aantrekkelijker voor natuurwaarden dan de huidige situatie. De keuze voor inheemse beplanting sluit goed aan bij de voorkeur van lokale flora en fauna. Het ontwerp voorziet in een afwisseling van bosschages en open terrein, waardoor een gevarieerd landschap ontstaat. Er wordt ook rekening gehouden met een beheer dat gericht is op een bloemrijk grasland. Variatie in microklimaat met lage en opgaande beplanting, gemaaide en ongemaaide delen en zonbeschenen en schaduwrijke plekken biedt een verscheidenheid aan soorten kansen. De herinrichting van De Nes kan een waardevolle stap zijn aan het toevoegen van het Waaltje aan het NatuurNetwerk Nederland (Figuur 8). De rivierarm maakt hier nu nog geen deel van uit, terwijl het voor diverse watergebonden dieren en planten een waardevolle verbingszone kan vormen.

Aanbevelingen

Op basis van de quick scan zijn geen negatieve effecten op strikt beschermde soorten te verwachten. De Zorgplicht (Art. 1.11 Wnb) is echter onverminderd van kracht. Bij het verwijderen van beplanting in het plangebied moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van kleine zoogdieren en amfibieën. Geef de aanwezige dieren de mogelijkheid om te vluchten of verplaats de dieren zorgvuldig naar een geschikte plaats elders in de omgeving.

Indien bosschages of bomen verwijderd worden dan gebeurt dit bij voorkeur buiten het broedseizoen. Het broedseizoen strekt zich globaal uit van half maart tot half juli, maar is geen wettelijk vastgestelde periode. Het nestgebruik is bepalend voor de bescherming. Een Merel kan bijvoorbeeld twee tot drie broedsels in een jaar grootbrengen. Aangeraden wordt om voorafgaand aan het verwijderen van beplanting te controleren op nesten en broedende vogels.

In het voorlopige ontwerp staat langs de randen van het plangebied bosplantsoen ingetekend. Aanbevolen wordt om zoveel mogelijk gebruik te maken van de bestaande beplanting. In de huidige situatie heeft zich een natuurlijk struweel ontwikkeld (Figuur 5 en Figuur 7) waar zich al broedvogels gevestigd hebben en dat kan dienen als schuilplek voor zoogdieren. Het bestaat voor een deel uit braamstruweel, wat naast nest- en schuilgelegenheid ook voedsel biedt in de vorm van nectar (voor insecten) en bramen (voor vogels en zoogdieren). Dit is een waardevol plant voor diverse soorten dieren. Zorg ook voor een gefaseerd onderhoud, waardoor altijd voldoende dekking blijft voor broedvogels en overwinterende zoogdieren.

In de noordrand staan twee Gewone essen die aangetast zijn door de essentaksterfte. Er kan gekozen worden om deze bomen op natuurlijke wijze te laten afsterven of om de bomen te verwijderen.

Literatuur

- Broekhuizen, S., K. Spoelstra, J.B.M. Thissen, K.J. Canters & J.C. Buys. 2016. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Naturalis, Leiden.
- Creemers, R. & Delft, J. van. (redactie). 2009. De Amfibieën en Reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna deel 9. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Elzerman, S.D. 2015. Natuurwaardenkaart Albrandswaard en Barendrecht. Rapportnr. 2015-01. Elzerman Ecologisch Advies, Maasdam.
- FLORON. 2019. NDFF Verspreidingsatlas planten. Verkregen via <https://www.verspreidingsatlas.nl/planten>, geraadpleegd op 17 juli 2019. Nationale Databank Flora en Fauna, Nijmegen.
- Gemeente Ridderkerk. 2018. Groene Kaart Ridderkerk. Verkregen via <https://www.ridderkerk.nl/mgd/files/Groene%20Kaart%20Ridderkerk%202018.pdf>, geraadpleegd op 17 juli 2019. Auteur, Ridderkerk.
- Limpens, H., Helmer, W. van Winden, A. & K. Mostert. 1989. Vleermuizen (Chiroptera) en lintvormige Landschapselementen. Lutra. 32(1): pp. 1-17.
- Limpens, H., Mostert, K. & W. Bongers (red). 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. 2009. Aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten ontheffing Flora- en faunawet ruimtelijke ingreep (Dienst Regelingen, brief 26 augustus 2009, kenmerk ffw2009.corr.046) te downloaden van de website van het Ministerie van EL&I.
- Provinciale Staten van Zuid-Holland. 2016. Besluit van Provinciale Staten van Zuid-Holland van 9 November 2016, tot de vaststelling van de Verordening uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland, met nummer 6949. Provinciaal Blad nr. 6788, 20 december 2016. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- RAVON. 2019. NDFF Verspreidingsatlas amfibieën. Verkregen via <https://www.verspreidingsatlas.nl/amfibieen>, geraadpleegd op 17 juli 2019. Nationale Databank Flora en Fauna, Nijmegen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels; wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

© Bureau Stadsnatuur | Westzeedijk 345 | 3015 AA Rotterdam

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechtelijke houders.

bSR kan door opdrachtgever niet aansprakelijk worden gesteld voor schade die voortvloeit uit gebruik van data of gegevens of door toepassing van aanbevelingen en conclusies, die zijn opgenomen in deze rapportage.

Bijlage – Wettelijk kader

1. Inleiding

De Wet Natuurbescherming is per 1 januari 2017 van kracht en vervangt de Flora- en faunawet, de Boswet en de Natuurbeschermingswet 1998. De informatie hieronder vat de belangrijkste feiten samen met betrekking tot de bescherming van soorten via de Wet natuurbescherming, en is gericht op personen en instanties die te maken krijgen met de wet in het kader van ruimtelijke ontwikkeling, beheer en onderhoud. Uitvoering van de wet valt onder de verantwoordelijkheid van de provincies, met uitzondering van grote infrastructurele projecten aan onder meer waterwegen; daarbij blijft de Rijksoverheid het bevoegd gezag. De inhoud van deze samenvatting betreft in eerste instantie de algemeen geldende verbodsbepalingen in de Wet natuurbescherming en in tweede instantie de Zuid-Hollandse context waarin deze verbodsbepalingen moeten worden toegepast. De aanvullende regelgeving rond bescherming van soorten in Natura 2000-gebieden wordt hier slechts kort besproken.

2. Doel van de Wet natuurbescherming

De Wet natuurbescherming beschermt de van nature in Nederland in het wild voorkomende planten en dieren en natuurgebieden.

3. Beschermingsregimes soorten

In de Wet natuurbescherming zijn drie categorieën soorten onderscheiden met een eigen beschermingsregime en daaraan gekoppelde verbodsbepalingen: vogels, habitatrichtlijnsoorten en overige soorten. Een soort kan niet onder meer dan één van deze regimes vallen. Vogels vallen per definitie onder het regime van de Vogelrichtlijn. De Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn betreffen Europese beschermingsregimes waar met de verbodsbepalingen artikel 3.1 en 3.5 in de Wet natuurbescherming in Nederland invulling aan wordt gegeven. Het regime 'andere soorten', artikel 3.10, heeft betrekking op soorten die alleen vallen onder een nationaal beschermingsregime; deze soorten zijn niet vermeld in de Europese richtlijnen. De drie beschermingsregimes met hun verbodsbepalingen zijn hieronder weergegeven.

Beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn

Artikel 3.1

1. Het is verboden opzettelijk van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn te doden of te vangen.
2. Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen.
3. Het is verboden eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te rapen en deze onder zich te hebben.
4. Het is verboden vogels als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te storen.
5. Het verbod, bedoeld in het vierde lid, is niet van toepassing indien de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort.

Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn

Artikel 3.5

1. Het is verboden in het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn, in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen.
2. Het is verboden dieren als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te verstoren.
3. Het is verboden eieren van dieren als bedoeld in het eerste lid in de natuur opzettelijk te vernielen of te rapen.
4. Het is verboden de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in het eerste lid te beschadigen of te vernielen.
5. Het is verboden planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel B, bij de Habitatrichtlijn of bijlage I bij het Verdrag van Bern, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen.

Beschermingsregime andere soorten

Artikel 3.10

1. Onverminderd artikel 3.5, eerste, vierde en vijfde lid, is het verboden:
 - a. in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel A, bij deze wet, opzettelijk te doden of te vangen;
 - b. de vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in onderdeel a opzettelijk te beschadigen of te vernielen, of
 - c. vaatplanten van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel B, bij deze wet, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen.
2. Artikel 3.8 (bepalingen dat ontheffing of vrijstelling kan worden verleend, hier niet uitgebreid besproken), met uitzondering van het derde en vierde lid, is van overeenkomstige toepassing op de verboden, bedoeld in het eerste lid, met dien verstande dat, in aanvulling op de redenen, genoemd in het vijfde lid, onderdeel B, de noodzaak voor de ontheffing of vrijstelling ook verband kan houden met handelingen:
 - a. in het kader van de ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden, daaronder begrepen het daarop volgende gebruik van het ingerichte of ontwikkelde gebied;
 - b. ter voorkoming van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, schietterreinen, industrieterreinen, kazernes, of begraafplaatsen;
 - c. ter beperking van de omvang van de populatie van dieren, in verband met door deze dieren ter plaatse en in het omringende gebied veelvuldig veroorzaakte schade of in verband met de maximale draagkracht van het gebied waarin de dieren zich bevinden;
 - d. ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren;
 - e. in het kader van bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of bosbouw;
 - f. in het kader van bestendig beheer of onderhoud aan vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelden, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
 - g. in het kader van bestendig beheer of onderhoud van de landschappelijke kwaliteiten van een bepaald gebied, of
 - h. in het algemeen belang.
3. De verboden, bedoeld in het eerste lid, onderdelen a, en b, zijn niet van toepassing op de Bosmuis, de Huisspitsmuis en de Veldmuis voor zover deze dieren zich in of op gebouwen of daarbij behorende erven of roerende zaken bevinden.

4. Verordening uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland

De provinciale verordening bevat onder andere regels voor faunabeheereenheden en diverse vrijstellingen voor het bestrijden van schade en het uitvoeren van werkzaamheden. Ook is in de verordening opgenomen voor welke soorten een vrijstelling geldt van de verbodsbepalingen in artikel 3.10 van de Wet natuurbescherming (zie de soortenlijst verderop onder 'Beschermde andere soorten in Zuid-Holland (artikel 3.10)'). Voor de verordening, zie: <http://bit.ly/2n5cKWP>

5. Beleidsregel uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland

In de provinciale beleidsregel staan onderwerpen als het verlenen van tegemoetkomingen in de faunaschade en de vergunningverlening voor Natura 2000-gebieden in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof. Voor de beleidsregel, zie: <http://bit.ly/2ml3pMk>

6. Vogelsoorten met een (potentieel) ongunstige staat van instandhouding in Zuid-Holland (artikel 3.1)

Naar aanleiding van artikel 3.1 lid 5 heeft Bureau Stadsnatuur een lijst opgesteld van vogelsoorten waarbij verstoring van wezenlijke invloed kan zijn op de staat van instandhouding in Zuid-Holland. Het betreft soorten die als broedvogel in de provincie voorkomen en waarvoor onder de Flora- en faunawet reeds een jaarronde bescherming van nestlocaties en vaste rustplaatsen gold (de onder de Flora- en faunawet als 'categorie 1 t/m

4' gekwalificeerde soorten), aangevuld met soorten die op basis van actuele gegevens van Sovon een ongunstige staat van instandhouding kennen (de voorheen als 'categorie 5' gekwalificeerde soorten met een negatieve populatietrend en/of een kleine, kwetsbare populatie) en waarvoor derhalve gemitigeerd of gecompenseerd zou moeten worden in geval van conflicterende ruimtelijke ontwikkeling en beheer.

Deze lijst is niet uitputtend en kan naar aanleiding van ontwikkelingen in de toekomst worden gewijzigd op basis van ecologisch zwaarwegende omstandigheden, zoals veranderingen in populatie-omvang of areaal van een soort. Het effect van de ingreep op de instandhouding van de soort is uiteindelijk leidend in de afweging of sprake is van een beschermde (en daarmee ontheffingsplichtige) situatie. Het gaat om de volgende 85 soorten:

Appelvink	Groene specht	Krooneend	Roerdomp	Tureluur
Baardmannetje	Grote gele kwikstaart	Kwak	Roek	Veldleeuwerik
Blauwe reiger	Grote karekiet	Kwartelkoning	Scholekster	Velduil
Boerenzwaluw	Grote mantelmeeuw	Kleine zilverreiger	Slechtvalk	Visdief
Bontbekplevier	Grutto	Lepelaar	Slobeend	Waterral
Boomvalk	Havik	Matkop	Snor	Watersnip
Bosuil	Huismus	Middelste zaagbek	Sperwer	Wielewaal
Bruine kiekendief	Huiszwaluw	Noordse stern	Spotvogel	Wilde eend
Buizerd	Grote zilverreiger	Nachtegaal	Spreeuw	Wintertaling
Dwergstern	Ijsvogel	Oeverzwaluw	Sprinkhaanzanger	Woudaap
Eider	Kerkuil	Ooievaar	Steenuil	Wulp
Gele Kwikstaart	Kievit	Patrijs	Steltkluit	Zomertaling
Gierzwaluw	Kleine bonte specht	Porseleinhoen	Stormmeeuw	Zomertortel
Goudvink	Kleine plevier	Purperreiger	Strandplevier	Zilvermeeuw
Graspieper	Kluit	Raaf	Tafeleend	Zwarte roodstaart
Grauwe Klauwier	Kneu	Ransuil	Tapuit	Zwarte stern
Grauwe vliegenvanger	Koekoek	Ringmus	Torenvalk	Zwartkopmeeuw

7. Beschermde habitatrichtlijnsoorten in Zuid-Holland (artikel 3.5)

Soorten uitsluitend vermeld in Bijlage II – Beschermingsregime artikel 3.5 alleen van toepassing in Natura 2000-gebieden.

De volgende 2 soorten zijn sinds 1990 vastgesteld in de provincie Zuid-Holland en vallen uitsluitend in voor deze soorten aangewezen Natura 2000-gebieden onder het beschermingsregime artikel 3.5:

Nauwe korfslak	Zeggekorfslak
----------------	---------------

Soorten vermeld in Bijlage IV – Beschermingsregime artikel 3.5 van toepassing.

De volgende 39 soorten zijn sinds 1990 vastgesteld in de provincie Zuid-Holland en vallen onder het beschermingsregime artikel 3.5:

Groenknolorchis	Boomkikker	Otter	Meervleermuis	Dwergvinvis
Platte schijfthoren	Heikikker	Bosvleermuis	Rosse vleermuis	Gewone dolfijn
Bataafse stroommossel	Kamsalamander	Franjestaart	Ruige dwergvleermuis	Gewone vinvis
Gevlekte witsnuitlibel	Poelkikker	Gewone baardvleermuis	Tweekleurige vleermuis	Griend
Groene glazenmaker	Rugstreeppad	Gewone dwergvleermuis	Vale vleermuis	Potvis
Rivierrombout	Zandhagedis	Gewone grootoorvleermuis	Watervleermuis	Tuimelaar
Houting	Bever	Kleine dwergvleermuis	Bruinvis	Witsnuitdolfijn
Steur	Noordse woelmuis	Laatvlieger	Bultrug	

8. Beschermde andere soorten in Zuid-Holland (artikel 3.10)

De volgende 35 soorten zijn sinds 1990 vastgesteld in de provincie Zuid-Holland en vallen onder het beschermingsregime artikel 3.10 (NB: betreft uitsluitend als 'wild' gekwalificeerde plantensoorten; bron: verspreidingsatlas.nl):

Blaasvaren	Grote leeuwenklauw	Stofzaad	Grote modderkruiper	Grijze zeehond
Bokkenorchis	Karhuizer anjer	Schubvaren	Kwabaal	Steenmarter
Brave hendrik	Kleine wolfsmelk	Smalle raai	Ringslang	Waterspitsmuis

Brede wolfsmelk	Knolspirea	Stijve wolfsmelk	Boommarter
Bruinrode wespenorchis	Moerasgamander	Tengere veldmuur	Damhert
Dreps	Naakte lathyrus	Wolfskers	Das
Echte gamander	Rozenkransje	Aardbeivlinder	Eekhoorn
Glad biggenkruid	Ruw pazelzaad	Grote vos	Gewone zeehond

Soorten waarvoor in Zuid-Holland een vrijstelling geldt van beschermingsregime artikel 3.10

In Zuid-Holland is een vrijstelling van de verbodsbepalingen artikel 3.10 van toepassing op de volgende 22 soorten:

Bastaardkikker	Aardmuis	Egel	Konijn	Wezel
Bruine kikker	Bosmuis	Gewone bosspitsmuis	Ree	Woelrat
Gewone pad	Bunzing	Haas	Rosse woelmuis	
Kleine watersalamander	Dwergmuis	Hermelijn	Veldmuis	
Meerkikker	Dwergspitsmuis	Huisspitsmuis	Vos	

9. Geïntroduceerde soorten in Zuid-Holland

Soorten die zich door menselijk toedoen buiten hun natuurlijke areaal hebben gevestigd (geïntroduceerde soorten) vallen in Zuid-Holland niet onder de beschermingsregimes van artikel 3.1, 3.5 of 3.10, tenzij sprake is van een populatie die langer dan 50 jaren achtereen heeft standgehouden in de provincie (mond med. PZH, maart 2017). Voorbeelden in een Zuid-Hollandse context zijn beschermde plantensoorten uitgezaaid vanuit tuinen en Vroedmeesterpad, al dan niet moedwillig geïntroduceerd door terrariumhouders.

Plantensoorten die lokaal zijn geïntroduceerd en als 'niet wild' zijn beschouwd in Zuid-Holland, zijn onder meer:

Bruinrode wespenorchis	Knolspirea	Knollathyrus	Echte gamander	Bergnachtorchis	Wilde Weite
------------------------	------------	--------------	----------------	-----------------	-------------

Diersoorten die zijn geïntroduceerd en als 'niet wild' zijn beschouwd in Zuid-Holland, zijn onder meer:

Boomkikker	Muurhagedis	Vroedmeesterpad	Quaggamossel	Aziatische modderkruiper	Blauwband
------------	-------------	-----------------	--------------	--------------------------	-----------

De beschermde status van soorten als Muskusrat (sinds 1975 gedocumenteerd voor de provincie) en Nijlgans (eerste geval in 1967) kan op grond van het bovengeschetste 50 jaar-criterium ter discussie worden gesteld.

10. Zorgplicht

In de Wet natuurbescherming is een zorgbeginsel (artikel 1.10 en 1.11) opgenomen: de intrinsieke waarde van soorten is vastgesteld in een doelbepaling en geldt voor alle soorten, los van een beschermingsregime. Het is een algemeen geldende fatsoenseis die erop neerkomt dat redelijkerwijs vermijdbare schade aan en versterking van planten en dieren moet worden voorkomen.

11. Wanneer ontheffing aanvragen?

Wanneer redelijkerwijs kan worden vermoed dat verbodsbepalingen ten gevolge van een voorgenomen activiteit worden overtreden, moet eerst worden bepaald of mitigerende (verzachtende) maatregelen de schade kunnen beperken of tenietdoen zodat het overtreden van het verbod kan worden voorkomen. Wanneer het overtreden van een verbod onvermijdelijk is en er moet worden gecompenseerd voor veroorzaakte schade, dan dient men een ontheffing aan te vragen. Het aanvragen van een ontheffing heeft alleen zin als de functionaliteit van een plangebied voor een beschermde soort voldoende nauwkeurig in beeld is gebracht. Meestal is hier een uitgebreid onderzoek voor nodig waarin rekening wordt gehouden met de seizoensactiviteit van een soort. Dergelijk onderzoek dient aan bepaalde richtlijnen te voldoen op basis waarvan de kwaliteit en volledigheid ervan worden gecontroleerd door de Omgevingsdienst (zie onder). Een randvoorwaarde is daarnaast dat een aanvraag vergezeld dient te gaan van een zogenaamd activiteitenplan. Hierin moet een initiatiefnemer van een potentieel schadelijke handeling het belang van de voorgenomen activiteit onderbouwen en aangeven welke mitigerende en/of compenserende maatregelen ten gunste van de soort(en) in kwestie worden getroffen.

12. Omgevingsvergunning via gemeente

Wanneer er sprake is van een omgevingsvergunning mogen ontheffingen voor beschermde soorten aanhaken. Bij aanhaken moet de gemeente een volledigheidstoets uitvoeren en verzorgt de gemeente de toetsing door de

Omgevingsdienst Haaglanden (ODH). Ten behoeve van een aanvraag zijn een onderzoeksrapport met inventarisatiegegevens en een activiteitenplan noodzakelijk. Met de aanvraag van een omgevingsvergunning is een wettelijke beslistermijn gemoeid van maximaal 26 weken. De gehele aanvraag verloopt via de gemeente. Voor meer informatie, zie: <https://www.omgevingsloket.nl>

13. Losse ontheffing via provincie

Wanneer een ontheffing aangevraagd moet worden waarbij geen omgevingsvergunning nodig is, is de beslistermijn 13 weken met maximaal 7 weken verlenging. De gehele aanvraag verloopt via Omgevingsdienst Haaglanden. De leges bedragen EUR 1800,-. Ten behoeve van een aanvraag zijn een onderzoeksrapport met inventarisatiegegevens en een activiteitenplan noodzakelijk. Voor meer informatie en aanvraagformulieren, zie:

<https://omgevingsdiensthaaglanden.nl/categorie/product/7-ontheffingverlening-soorten.html>

14. Gedragscodes

Gedragscodes in het kader van de Wet natuurbescherming worden alleen gemeentelijk of branchebreed opgesteld en dienen te worden goedgekeurd door het Ministerie van Economische Zaken. Bestaande gedragscodes die zijn goedgekeurd onder de Flora- en faunawet zijn, indien nog niet verlopen, nog altijd geldig voor de soorten die onder de Wet natuurbescherming onder één van de drie beschermingsregimes vallen. Voor nieuwe beschermde soorten waarvoor geen mitigerende maatregelen zijn vermeld in gedragscodes zal mogelijk een ontheffing noodzakelijk zijn. Voor soorten die niet (meer) onder een strikt beschermingsregime vallen hoeft niet per se te worden gewerkt volgens een goedgekeurde gedragscode. Er moet desalniettemin altijd rekening worden gehouden met de wettelijke zorgplicht.

15. Handhaving

Bij een vermoede overtreding van een verbodsbepaling in de Wet natuurbescherming kan handhaving worden ingeschakeld. In Zuid-Holland is de Omgevingsdienst Zuid-Holland-Zuid (OZHZ) hiervoor verantwoordelijk. Voor meer informatie, zie:

<https://www.ozhz.nl/vergunningen-en-meldingen/groene-handhaving>

Melding van een vermoede overtreding:

Telefoon: 0888-333 555 / 078-770 85 85

mail: meldingFfwet@ozhz.nl

website: <http://www.natuurzuidholland.nl/contact/>

Overige contactgegevens:

Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid

Afdeling Toezicht en Handhaving

Postbus 550

3300 AN Dordrecht